

Jaroslav Krejčí, Postižitelné proudy dějin. Sociologické nakladatelství, Praha 2002, 1. vydání, 563 s.

V době, kdy v historiografické produkci domácích nakladatelů převažují spíše tituly zabývající se historií dílčích oblastí, institucí či společností, vydalo Sociologické nakladatelství v ediční řadě Studijní texty knihu, která se pokouší o panoptický pohled na dějiny.

Autor sám svůj projekt traktuje jako „sociologické úvahy o průběhu dějin“ (str. 177), jejichž snahou je „porozumět toku dějin“ (str. 9). Máme tedy pole, ve kterém je výklad veden. Historický vývoj lidské společnosti Krejčí sleduje ve třech rovinách přiblížení: makro – jakožto dějiny civilizací; mezo-dějiny ekonomicko-politických konfigurací (jako např. feudalismu) plus dějiny hlavních náboženství v souvislosti s vývojem vědomí etnicity a postupem politické konsolidace dílčích společností a nakonec mikro-dějiny signifikantních transformací (např. revolucí). Text je doplněn 16 přehlednými mapkami a samozřejmě jmenným i věcným rejstříkem. Kniha je zčásti kompendiem již publikovaných textů, ty jsou zde zasazeny do širších souvislostí a hlavně doplněny obecnými teoretickými statěmi.

Jak vidno, výklad má trychtýřovitý tvar, první část člení dění v celém historickém světě napříč časem. Autor postuluje existenci šesti civilizačních oblastí (v morganovském smyslu, tzn. existence měst, dělby práce a písma), které odrážejí šest „základních existenčních pozic člověka“ (např. teocentrismus klínopisné Mezopotámie nebo antropocentrismus olympského Řecka). Tato „paradigmata

lidského údělu“ procházejí různými typy transformací; jejich popis na jedné straně a popis společenských jednotek jakožto jejich nositelů pak tvoří náplň dalšího výkladu. První zúžení pole úvah je tematické zaměření na dějiny politických a hospodářských změn civilizovaného Starého světa. Ty ovšem nelze pojednat bez přihlídnutí k dějinám náboženských proměn dílčích oblastí, což se zvláště ukazuje v případě Levanty. Stejná rovina zúžení látky, pojednaná v samostatném oddíle, představuje diferenciaci lidských společenství, co se týče jejich státních či k takovému politickému útvaru spjících uskupení. Na rozdíl od dějin ekonomicko-politických konfigurací zde však autor uvažuje celý současný svět. I zde je samozřejmě výklad vázán na dějiny světových náboženství a dále na možné koncepty národnosti (jazykové, náboženské, politické). Jestliže tento „mezzoskopický“ pohled byl zaměřen zejména na možná vymezení společenských jednotek v dějinách, pak poslední nejužší „mikroskopický“ pohled zabírá spíše typy jejich proměn v čase. Jako příklad transformací majících nadnárodní dopad vzorově posloužily: 1. Francouzská revoluce (1789 a následně) coby přeměna západní křesťanské civilizace v civilizaci lidských práv a tržního hospodářství, 2. Ruská revoluce (1905 a následně) coby pokus o „dotažení“ francouzského příkladu ve prospěch nižších vrstev a 3. Čínská revoluce (1911 a následně) jako naroubování nejprve evropsko-amerického, záhy ruského modelu sociální formace na domácí sociálně-kulturní tradici (konfucianismus). Lokální přeměny civilizačních paradigmat jsou demonstrovány na příkladu Turecka, Íránu, Japonska a Mexika.

Vzhledem k syntetizující povaze díla by nebylo smysluplné mu vyčítat povšech-

nost, s jakou jsou dílčí dějinné události pojednány. Otázky typu: je třináct stránek na popis francouzského revolučního dění (1789–1870) hodně nebo málo, jsou vyloučeny. Snahou je přeci vyložit dějinný běh vcelku, nikoli jeho epizody. Jenže právě zde se vynořují problémy. Nelze nic namítat proti Krejčího vyprávění o dění ve výše uvedených společenských formacích, jsou to vlastně pozoruhodné příběhy a ani nevádí, že tyto peripetie civilizací, národů či náboženství už čtenář většinou zná z monografií, jež se jim věnují podrobněji i fundovaněji. Problémem je výsledný obraz složený z těchto popisů. Co ho drží pohromadě? Obecná a tradiční schémata; lze je shrnout pojmy: původ, kauzalita, rozum, struktura, pokrok. Tyto výkladové postupy však nikde nejsou explicitně pojmenovány, a tak může čtenář nabytí dojmu, jakoby byly dějinám vlastní. S tím souvisí autorova bezmezná důvěra v hodnoty západní tradice, jež se line celou knihou – jakoby „vyspělost“ ostatních společností byla poměřována blízkostí k západní představě lidských práv a parlamentní demokracie – a explicitně se ozývá například v samém závěru, kde si Krejčí klade otázku, zda se naše euro-americká civilizace udrží u „kormidla hlavního proudu světových dějin“ nebo bude vystřídána „novým, biologicky méně opotřebovaným lidem“ (491). Takové teze poplatné naivnímu pozitivismu 150 let starému činí dílo přinejmenším anachronickým.

To se nejvíce ukazuje v poslední části knihy, ve které si autor klade za cíl vyložit obecné trendy dějin, kdy dějinami autor automaticky rozumí „velké dějiny“, tzn. dějiny velkých politických událostí (nikoli tedy třeba dějiny smrti, prsa nebo pšenice). Využívá zde obou možných základních popisů – vnějšího i vnitřního.

Prvního zejména tehdy, když za dějinnými událostmi vidí „motivační faktory“ (tj. „zájem, přesvědčení, napodobení a donucení“; 423) či dokonce „génia“ (429) jejich aktérů, nebo když je vysvětluje odkazem k obecným tvrzením typu: „majetek pomáhá k moci a politická moc k majetku“ (429). Jinde se kloní spíš k vnitřnímu popisu a dějinám přisuzuje inherentní „logiku“ („/.../ specifčnost epochy není zpravidla dána nějakou pevnou strukturou, ale nějakými vývojovými vzorci /.../ Jde o současné kauzálně i teleologicky podmíněné procesy sociální akce s nějakým záměrem nebo podvědomě zabudovanou tendencí“; str. 120). Že tyto své výkladové strategie nikde explicitně nepředestírá, je už myslím jasné. Očekávání rovněž splňuje autorovo určení onoho obecného dějinného trendu, jímž je „růst kulturního fondu lidstva“, přičemž prý „nelze mít nic proti tomu, když v tom někdo spatřuje smysl dějin“ (439).

V parafrázi na R. Chartiera lze tedy závěrem shrnout, že přízraky filosofii dějin typu Spenglera nebo Toynbeeho – jehož inspiraci je autor, podle vlastních slov, nejvíce zavázán – ještě zdaleka nejsou zažehnány.

Jan Brabec

Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 3 – 1997, Studia Ethnographica X.

Praha, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum 2000, 163 s., anglická resumé příspěvků, bibliografie ediční řady v letech 1972–1998.

Jubilejní svazek sborníku pracovníků vrcholné české etnologické historické instituce – Ústavu etnologie Filosofické